

„Wiadomości Historyczne” – czasopismo dla nauczycieli w latach 1948–1953

Wiadomości Historyczne – a Periodical for Teachers, 1948–1953

The periodical *Wiadomości Historyczne* was established before World War II in response to an appeal from the community of history teachers and educators. During its dozen or so years of operation, it provided support for history teachers, as it responded to the educational needs of the time and promoted the latest achievements in Polish and European didactic thought. In 1948, the periodical was reactivated at the initiative of the Ministry of Education. *Wiadomości Historyczne* began operating in completely different political conditions. The periodical published articles on historical topics that corresponded to new directions in historiographic research.

Keywords: *Wiadomości Historyczne*, teachers, indoctrination, Stalinism, historiography, 20th century

Słowa kluczowe: „Wiadomości Historyczne”, nauczyciele, indoktrynacja, stalinizm, historiografia, XX wiek

„Wiadomości Historyczne” to czasopismo, które istnieje w Polsce od blisko 100 lat. Należy je zaliczyć do najstarszych pism przeznaczonych dla nauczycieli historii. Zaczęło się ukazywać jeszcze przed II wojną światową, która spowodowała zawieszenie jego wydawania. Reaktywowano je w 1948 r. w zupełnie innej rzeczywistości politycznej. Jako „Wiadomości Historyczne” ukazywało się do 1953 r. Następnie w latach 1953–1957 w ich miejsce wydawany był dwumiesięcznik „Historia i Nauka o Konstytucji”, który powstał w wyniku połączenia periodyku z czasopismem „Polska i Świat Współczesny”. Do pierwotnej nazwy ukazujących się do dziś „Wiadomości Historycznych” powrócono w 1958 r.

Czasopismo było już przedmiotem badań historyków. W 2015 r. na jego temat został opublikowany artykuł Józefa Brynkusa¹, który scharakteryzował periodyk jako narzędzie ideologizacji komunistycznej nauczycieli w latach 1948–1989; wskazał też na zagadnienia szczególnie często poruszane przez autorów. Trudno się jednak zgodzić z Brynkusem, który *a priori* stwierdza, że nie ma potrzeby wyodrębniać podokresów w powojennej historii „Wiadomości”². Wbrew twierdzeniom autora należałoby się zastanowić, czy na przestrzeni ponad 40 powojennych lat funkcjonowania czasopisma ulegało ono zmianom. Pierwsze lata jego istnienia, tj. okres 1948–1953, o których mowa w artykule, były kluczowe dla polityki oświatowej państwa. Według Zbigniewa Osińskiego stopień nasilenia indoktrynacji szkoły zależał od danego okresu PRL (największy nacisk na te kwestie panował w latach 1948–1956)³. To wówczas podjęto przebudowę ideowo-polityczną polskiej szkoły. Jednym z jej elementów było oddziaływanie na kadrę oświatową, m.in. za pośrednictwem tworzonych wówczas czasopism przedmiotowych dla nauczycieli.

Funkcjonowanie dwumiesięcznika „Historia i Nauka o Konstytucji” w latach 1953–1956 opisała z kolei Hanna Wójcik-Łagan⁴. Ukazała strukturę czasopisma, skład jego redakcji, poruszaną tematykę. Pod innym kątem „Wiadomości” analizowała Anna Gołębiowska, ukazując je jako forum do dyskusji na temat programów nauczania w okresie od początku istnienia pisma do 2009 r.⁵

W niniejszym artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytania: dlaczego pismo zostało reaktywowane w 1948 r.? Kto w omawianych latach nim zarządzał? Jaką tematykę poruszano w publikowanych tam tekstach historycznych? Jakie było miejsce periodyku w ówczesnej zmieniającej się historiografii? W celu odpowiedzi na te pytania dokonano analizy artykułów opublikowanych w latach 1948–1953 na łamach „Wiadomości” w dziale naukowym. Pomocna okazała się korespondencja między szefową redakcji czasopisma Gryzeldą Missalową a Żanną Kormanową, która miała istotny wpływ na publikowane treści. Zgro-

¹ J. Brynkus, „*Wiadomości Historyczne*” jako narzędzie komunistycznej ideologizacji nauczycieli w Polsce Ludowej, [w:] *Problemy opiekuńczo-wychowawcze w polskim czasopiśmiennictwie. Przeszłość i teraźniejszość*, red. R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowska, Lublin 2015, s. 289–305.

² Ibidem, s. 289.

³ Z. Osiński, *Ideologizacja nauczania historii w szkołach podstawowych w latach 1944–1956*, [w:] *Oblicze ideologiczne szkoły polskiej 1944–1956*, red. E. Walewander, Lublin 2002, s. 239.

⁴ H. Wójcik-Łagan, „*Historia i Nauka o Konstytucji*” (1953–1957) – egzemplifikacja czasu historycznego. Aspekty polityczne, metodologiczne i edukacyjne, „*Journal of Humanities and Social Sciences*” 2020, nr 4 (17), s. 89–109.

⁵ A. Gołębiowska, „*Wiadomości Historyczne*” jako forum dyskusji nad kształtem polskiej edukacji historycznej – casus reform systemowych i programowych. Zarys problemu, [w:] *Toruńskie spotkania dydaktyczne XII. Reformowanie edukacji historycznej*, red. J. Orzeł, S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wiczorek, Toruń 2018, s. 55–74.

madzony materiał źródłowy konfrontowano z literaturą przedmiotu oraz publikacjami internetowymi.

„Wiadomości Historyczne” w II Rzeczypospolitej

Powstanie czasopisma w II Rzeczypospolitej miało charakter oddolny. Powołane zostało pod wpływem ożywionej dyskusji nad modelem szkolnej edukacji historycznej, prowadzonej po odzyskaniu niepodległości przez Polskę. W 1925 r. w czasie IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu powołano sekcję metodologii i nauczania historii. Dyskutowano nad edukacją historyczną w Polsce, jej celami, zakresem nauczania historii na poszczególnych etapach kształcenia szkolnego oraz studiów uniwersyteckich. Mówiono o organizacji procesu poznawczego uczniów, a także o metodach i środkach nauczania historii. Towarzystwo Miłośników Historii (TMH) w Warszawie oraz oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego (PTH) w Poznaniu zgłosiły postulat powołania czasopisma o charakterze metodyczno-dydaktycznym, poświęconego edukacji historycznej. Sugerowano, aby czasopismo wychodziło pod patronatem redakcji głównego organu PTH „Kwartalnika Historycznego” oraz związanego z TMH „Przeglądu Historycznego”⁶.

Blisko trzy lata trwały spory nad kształtem pisma i jego koncepcją wydawniczą. Dopiero w marcu 1929 r. na posiedzeniu Zarządu Głównego PTH w Krakowie uchwalono, że „Wiadomości Historyczne” będą ukazywać się jako dodatek do „Kwartalnika Historycznego”. Pierwszym redaktorem periodyku został Jan Paśnik, w 1930 r. redakcję objęli Franciszek Bujak i Stanisław Zakrzewski, a w 1931 r. Teofil E. Modelski⁷. Pismo ukazywało się sześć razy w roku jako tom drugi „Kwartalnika”. W „Wiadomościach” publikowano artykuły metodyczno-dydaktyczne, przeglądy literatury historycznej, zapiski informacyjne i sprawozdawcze, przegląd czasopism, kronikę naukową i sprawy PTH, pod którego auspicjami czasopismo było wydawane. Periodyk przeznaczony był głównie dla nauczycieli. Jednakże w ocenie dydaktyków historii nie spełnił on oczekiwań środowiska nauczycielskiego oraz dydaktycznego. Miał bowiem charakter bardziej historyczny niż dydaktyczno-historyczny. W opisanej formie „Wiadomości” ukazywały się jedynie w 1929 r.⁸

Natomiast od 1933 do 1939 r. we Lwowie ukazywało się pismo „Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne”, które stanowiło organ PTH dla spraw

⁶ P. Sierzęga, *Kazimierz Tyszkowski (1894–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011, s. 214–215.

⁷ C. Majorek, „Wiadomości Historyczne” – przeszłość i teraźniejszość, „Kwartalnik Historyczny” 1976, nr 1, s. 91.

⁸ G. Wrona, *Lwowskie czasopisma naukowe w latach 1918–1939*, [w:] *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, red. J. Jarowiecki, t. 4, Kraków 1999, s. 241.

nauczania historii. Redaktorem czasopisma był Kazimierz Tyszkowski, natomiast w 1937 r. stanowisko współredaktora objął Antoni Knot⁹. W 1934 r. pismo uzyskało stałą strukturę składającą się z sześciu działów: artykuły, materiały, recenzje i sprawozdania, zapiski bibliograficzne, kronika ruchu dydaktycznego w kraju i za granicą oraz bibliografia. Pierwsze dwa działy dotyczyły zagadnień teoretycznych i metodycznych. Dbano jednakże, żeby znalazły się w nim teksty wywołujące dyskusję i dające się zastosować w procesie dydaktycznym. W każdym numerze znajdował się artykuł oparty na doświadczeniu i praktyce szkolnej. Przewidziano także miejsce na omówienie programów szkoły powszechnej, gimnazjum, liceum, szkoły zawodowej. Dużą wagę przywiązywano do prezentacji nowości wydawniczych, recenzji i bibliografii oraz lektur szkolnych¹⁰.

Na łamach „Wiadomości Historyczno-Dydaktycznych” w latach 1933–1939 znalazły się publikacje blisko 120 autorów, przede wszystkim reprezentujących środowiska historyczne Lwowa (Franciszek Bujak, Kazimierz Hartleb, Marian Tyrowicz, Ewa Maleczyńska, Stefan Inglot), Warszawy (Natalia Gąsiorowska, Marian Henryk Serejski, Aleksander Gieysztor, Wanda Moszczeńska, Janina Schoenbrenner) i Krakowa (Jan Dąbrowski, Adam Kłodziński, Kazimierz Piwarski, Roman Grodecki, Władysław Czapliński, Marian Kukiel)¹¹. W 1939 r. wyszły tylko dwa numery pisma. W planach na 1939 r. były jeszcze teksty poświęcone zagadnieniom organizacji samodzielnej pracy ucznia, historii najnowszej i wycieczkom historycznym po Warszawie. Planów tych już nie zrealizowano ze względu na wybuch II wojny światowej. Lwowskie czasopismo ukazywało się blisko 7 lat. Było wówczas jedynym w kraju, ogólnopolskim periodykiem poświęconym w całości sprawom nauczania historii. Prowadzono je profesjonalnie. Odpowiadało ono na ówczesne potrzeby edukacyjne i promowało najnowsze osiągnięcia polskiej i europejskiej myśli dydaktycznej. Preferowało model wychowania „aktywnego”, choć nie sprzeciwiało się też założeniom wychowania państwowego. Dużo miejsca poświęcało programom gimnazjum i liceum. Trudno odpowiedzieć na pytanie, jaki miało realny wpływ na praktykę nauczania historii w Polsce. Na pewno było istotnym elementem kształcenia i doszktałania nauczycieli historii w szkołach średnich¹².

⁹ P. Sierzęga, „*Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne*” 1933–1939, [w:] *Wielokulturowe środowiska historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, red. J. Maternicki, L. Zaszkilniak, Rzeszów 2007, s. 484–486.

¹⁰ Ibidem, s. 488–489.

¹¹ Ibidem, s. 492–493.

¹² Ibidem, s. 498–499.

Reaktywacja „Wiadomości Historycznych” w 1948 r.

Reaktywacja pisma związana była z przemianami, jakie następowały w szkolnictwie powojennym oraz w naukach historycznych. W pierwszych latach po przejściu w Polsce władzy przez komunistów nie podjęto gruntownych zmian w szkolnictwie. Do 1948 r. nie wprowadzono do szkół powszechnych całkowicie nowych programów nauczania, natomiast rokrocznie modyfikowano już istniejące. Podobnie było w szkołach średnich, gdzie także bazowano na zmodyfikowanych w różnym stopniu programach i podręcznikach przedwojennych¹³. Kompleksową reformę szkolną zapowiadał minister oświaty Stanisław Skrzeszewski już w czasie Ogólnopolskiego Zjazdu Oświatowego, który odbył się w dniach 18–22 czerwca 1945 r. w Łodzi. Zaplanowano wówczas, że całokształt nauczania na poziomie średnim będzie trwał 11 lat i obejmował obowiązkową 8-letnią szkołę powszechną oraz 3-letnie liceum. Zamierzenia te wstrzymał następca Skrzeszewskiego, związany z PSL Czesław Wycech, który funkcję ministra oświaty sprawował w latach 1945–1947. Uważał, że wprowadzenie reformy szkolnictwa należy rozciągnąć w czasie¹⁴.

Od wiosny 1947 r., po powrocie Skrzeszewskiego na stanowisko ministra oświaty, rozpoczęła się ofensywa ideologiczna w polskim szkolnictwie. Po sfałszowanych przez komunistów wyborach do Sejmu Ustawodawczego, które miały miejsce 19 stycznia 1947 r., kierownictwo w oświacie przejęła Polska Partia Robotnicza (PPR). Jednym z priorytetów polityki tej partii stała się zmiana atmosfery ideowej i politycznej w szkole¹⁵. Zmiany miały dotyczyć m.in. nauczycieli, wśród których znajdowali się przedwojenni pedagodzy o dużym doświadczeniu, z reguły cieszący się uznaniem środowiska, natomiast przez władze komunistyczne traktowani co najmniej podejrzliwie. Uważano ich raczej za niechętnych nowemu systemowi politycznemu. W porównaniu z nimi młodzi doświadczenia zawodowego, a często kwalifikacji pedagogicznych. Wśród nich część akceptowała nowe porządki społeczno-polityczne¹⁶. W 1947 r. na sierpniowej naradzie kuratorów minister oświaty ogłosił „bój o duszę nauczycielstwa”. Od kuratorów szkolnych zażądał usuwania ze szkół nauczycieli „reakcyjnych”, stawiających opór wobec narzucanego im upolitycznienia funkcji

¹³ Szerzej zob. Z. Osiński, *Nauczanie historii w szkołach podstawowych w Polsce w latach 1944–1989. Uwarunkowania organizacyjne oraz ideologiczno-polityczne*, Lublin 2010, s. 14–20; J. Gulczyńska, *Przemiany w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym w Polsce w latach 1944–1989*, Poznań 2013, s. 31–93.

¹⁴ S. Gawlik, *Budowa podstaw nowego ładu szkolnego (1944–1948)*, [w:] *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989). Rozprawy i szkice*, red. R. Grzybowski, Toruń 2005, s. 30–31.

¹⁵ Ibidem, s. 37.

¹⁶ E. Kryńska, S.W. Mauersberg, *Indoktrynacja młodzieży szkolnej w Polsce w latach 1945–1956*, Białystok 2002, s. 155.

wychowawczej oświaty. Władze dążyły do ukształtowania ideału nowego nauczyciela, odpowiadającego nowym potrzebom i nowym warunkom. Miał to być „człowiek uspołeczniony i upolityczniony”, „przeciwstawiający się stanowczo wszelkiego rodzaju elementom reakcyjnym”¹⁷.

„Wiadomości Historyczne”, o których utworzeniu zdecydowano jesienią 1947 r., wpisywały się w powojenną politykę oświatową władz komunistycznych. Były jednym z sześciu czasopism przedmiotowych, które wprowadziło Ministerstwo Oświaty. Dnia 30 grudnia 1947 r. Henryk Wolpe, dyrektor Wydziału Redakcyjnego Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych zwrócił się do Głównego Urzędu Kontroli Prasy o zarejestrowanie czasopisma „Wiadomości Historyczne”¹⁸. Zezwolenia na ich wydawanie udzielono kilka dni później. Nakład wynosił początkowo 25 tys. egzemplarzy o objętości 4 arkuszy formatu B5¹⁹. Od 1950 r. „Wiadomości” wydawano w nakładzie 12 tys. egzemplarzy, zaś od 1952 r. już tylko 5,5 tys. egzemplarzy. W pierwszym roku funkcjonowania ukazały się 4 numery czasopisma, w latach 1949–1952 publikowano rocznie 5 numerów, natomiast w 1953 r. czasopismo pod swoją pierwotną nazwą ukazało się tylko dwa razy. Dwa pierwsze numery periodyku Ministerstwo Oświaty przekazało nieodpłatnie wszystkim szkołom. Natomiast na kolejne obowiązywała już prenumerata.

Pierwszy powojenny numer czasopisma ukazał się w 1948 r. „Wiadomości” wydawane były przez Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych na zlecenie Ministerstwa Oświaty, przy współpracy PTH. Periodyk w przeciwieństwie do okresu międzywojennego nie był już organem Towarzystwa. Zresztą współpraca pomiędzy PTH a Ministerstwem Oświaty stała się możliwa dopiero po zmianach we władzach stowarzyszenia historyków. Władysław Konopczyński, wybrany w kwietniu 1947 r. prezesem PTH, pod naciskiem władz PPR został wkrótce zmuszony do rezygnacji ze stanowiska. Ministerstwo Oświaty odmówiło bowiem współpracy z Towarzystwem, zagroziło też wstrzymaniem dotacji na jego działalność. Nowym prezesem w czerwcu tego roku został Jan Dąbrowski. Siedzibę Towarzystwa przeniesiono z Krakowa do Warszawy. Wkrótce ministerstwo odblokowało fundusze na działalność wydawniczą PTH²⁰.

¹⁷ F. Mielczarek, *Ideologiczno-polityczna indoktrynacja nauczycieli w Polsce w latach 1945–1956*, Opole 1997, s. 47.

¹⁸ Archiwum Akt Nowych [AAN], Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Zezwolenie GUKPiW na wydawanie czasopism, zmiany nakładu, nazwy, objętości, formatu, sygn. 2747, k. nlb.

¹⁹ AAN, Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Zezwolenie na wydawanie czasopism nr 914, 5.01.1948 r., k. nlb.

²⁰ T.P. Rutkowski, *Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1945–1958. Zarys dziejów*, Toruń 2009, s. 22–24.

„Wiadomości Historyczne” już istniały, kiedy w maju 1948 r. kierownictwo PPR podjęło decyzję o wprowadzeniu jedenastoletniego systemu nauki (łącznie na szczeblu szkoły podstawowej i średniej), który zdecydowano się wprowadzić od r. szk. 1948/1949. Wymagał on przygotowania nowych programów, dlatego Ministerstwo Oświaty wydało wytyczne dla przygotowujących programy, w których, w przypadku nauki historii, domagało się: oparcia ich na marksistowskim materializmie historycznym, wprowadzenia nowej periodyzacji dziejów, szerszego uwzględnienia dziejów Rosji i ZSSR, obszerniejszego potraktowania historii polskiego i międzynarodowego ruchu robotniczego z wyszczególnieniem partii bolszewickiej WKP(b)²¹. Wytyczne ministerialne na łamach „Wiadomości Historycznych” uzupełniała Żanna Kormanowa. Wskazywała trzy zasady doboru materiału nauczania: uprzywilejowanie historii gospodarczej, rozszerzanie zasięgu czasowego i terenowego materiału nauki oraz szersze uwzględnianie dziejów chłopów i proletariatu²².

Po II wojnie światowej w Polsce oraz we wszystkich krajach tzw. demokracji ludowej rozpoczęto implementację stalinowskiego modelu nauk historycznych. Już w pierwszych latach powojennych nastąpił, wspierany przez środowisko komunistyczne, rozwój historiografii, która odwoływała się do inspiracji marksistowskiej. Początkowo pozycja tej historiografii była bardzo słaba, co wiązało się w Polsce z brakiem tradycji badań marksistowskich oraz niedostatkami wykwalifikowanych kadr. Dopiero na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych nastąpił proces uniformizacji życia naukowego i oparcia go na wzorcach radzieckich. Nauki historyczne miały stać się narzędziem ideologicznej legitymizacji systemu władzy komunistycznej. Służyła temu przebudowa struktur organizacyjnych nauk historycznych, wymiana kadr historyków, przejmowanie redakcji pism historycznych oraz przebudowa podstaw metodologicznych narodowych historiografii. Krytyce poddano dotychczasową historiografię „burżuazyjną”, rozpoczęto prace nad nową syntezą dziejów narodowych, podjęto dyskusję nad nową periodyzacją, która miała być odzwierciedleniem ogólnej teorii formacji ekonomiczno-społecznych. Zmieniał się też zakres problemowy historiografii. Pojawiały się nowe obszary badawcze, m.in. historia gospodarcza, historia społeczna, historia ruchu robotniczego. W historiografii polskiej zaczęto szukać tzw. tradycji postępowych, dlatego podejmowano szerzej m.in. tematykę Wiosny Ludów, ruchów społecznych, powstań narodowych, które ukazywano jako przykłady ruchów rewolucyjnych. Nowe ujęcia badanych już wcześniej tematów bądź

²¹ Ibidem, s. 88.

²² Ż. Kormanowa, *Złożenia naukowe i ideowe nowego programu historii dla szkoły podstawowej*, „Wiadomości Historyczne” [WH] 1948, nr 1, s. 18–20.

zagadnienia związane z wprowadzaniem metodologii marksistowskiej znalazły odzwierciedlenie w wielu czasopismach historycznych, w tym w „Wiadomościach Historycznych”²³.

Redakcja czasopisma

Redakcja „Wiadomości” od początku związana była z Łodzią. W latach 1948–1953 mieściła się pod adresem Armii Ludowej 28/6. Choć Łódź nie posiadała w tym okresie zaplecza poligraficznego, a tamtejsze środowisko historyków początkowo nie miało możliwości publikowania w swoim macierzystym ośrodku, to mimo wszystko zdecydowano się tam umiejscowić redakcję czasopisma²⁴. Nie ulega wątpliwości, że przeważały tu względy polityczne. „Wiadomości” wprawdzie nie były formalnie związane z Uniwersytetem Łódzkim (powołanym w 1945 r.), jednak w skład ich redakcji wchodziły osoby związane z tą uczelnią, która w założeniu władz miała być wzorcowym uniwersytetem marksistowskim w Polsce. Od 1945 r. kierownikiem Katedry Historii Społeczno-Gospodarczej tworzącej się uczelni łódzkiej była Natalia Gąsiorowska²⁵. 1 września 1947 r. do pracowników tej katedry dołączyła Gryzelda Missalowa, która wkrótce objęła stanowisko redaktora „Wiadomości”²⁶. Nie ulega jednak wątpliwości, że decydujące zdanie w sprawie periodyku miała Żanna Kormanowa, wówczas dyrektor Departamentu Programów i Reformy Ustroju Szkolnego w Ministerstwie Oświaty. Zarówno Gąsiorowska, jak i Missalowa były zaprzyjaźnione z Kormanową. Świadczy o tym zachowana korespondencja, w której obie wyrażają szacunek i podziw dla czołowej wówczas historyczki partyjnej²⁷.

Kormanowa miała także znaczny wpływ na przebieg kariery naukowej Missalowej. Już w 1949 r. Missalowa awansowała na stanowisko adiunkta, następnie w 1953 r. została zastępcą profesora, a rok później otrzymała docenturę. Niewątpliwie do szybkiego awansu nie doszło za sprawą jej dorobku naukowego, który nie był zbyt obszerny, natomiast wpływ na to miała postawa polityczna i wsparcie Kormanowej²⁸. Missalowa często prosiła Kormanową o radę i opinię w sprawach związanych z „Wiadomościami”. Z korespondencji mię-

²³ R. Stobiecki, *Historia pod nadzorem. Spory o nowy model historii w Polsce (II połowa lat czterdziestych – początek lat pięćdziesiątych)*, Łódź 1993.

²⁴ T. Rutkowski, *Miejsce Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego w polskiej nauce historycznej (1945–1989)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2019, nr 1, s. 174.

²⁵ Idem, *Historiografia i historycy w PRL*, Warszawa 2019, s. 302.

²⁶ Szerzej na temat biografii N. Gąsiorowskiej oraz G. Missalowej zob. J. Kolbuszewska, *Kobiety na naukowym Olimpie? Łódzkie adeptki Klio w latach 1945–1989*, Łódź 2021.

²⁷ AAN, Akta Żanny Kormanowej, sygn. 474, Korespondencja z Gryzeldą Missalową 1949–1954, k. nlb.; Korespondencja z Natalią Gąsiorowską 1945–1964, k. nlb.

²⁸ J. Kolbuszewska, *Kobiety na naukowym Olimpie?*, s. 87.

dzy nimi wynika, że wiele wysiłku kosztowało Missalową łączenie obowiązków uniwersyteckich z kierowaniem redakcją. Nie czuła się pewnie na stanowisku redaktora naczelnego pisma. Radziła się koleżanki zwłaszcza w kwestiach ideologicznych, a także co do tematyki poszczególnych numerów czasopisma. „Ja w każdym razie – pisała do Kormanowej – zdaję sobie jasno sprawę, że nie zdołałabym należycie pracować bez Twojej pomocy i Twego ideologicznego kierownictwa”²⁹. Kormanowa recenzowała wiele tekstów, które miały się ukazać w piśmie. Zdarzało się, że zanim jego numer trafił do wydawcy, był on w całości przez nią czytany³⁰.

W redakcji „Wiadomości” przeważały kobiety. Dotyczy to zarówno przewagi liczebnej, jak i wpływu na podejmowane decyzje o kształcie pisma. Jest to niewątpliwie efekt działań zarówno Natalii Gąsiorowskiej, jak i Żanny Kormanowej, wspierających kariery naukowe tych kobiet, które podzielały ich poglądy polityczne. W latach 1948–1953 przez redakcję przewinęło się 8 kobiet i 5 mężczyzn. Początkowo w skład redakcji wchodziło 6 osób: Gryzelda Missalowa jako redaktor, Maria Andrzejewska³¹ w charakterze sekretarza redakcji oraz komitet redakcyjny, który tworzyli: Józef Dutkiewicz, Natalia Gąsiorowska, Żanna Kormanowa, Zofia Podkowińska, Marian Henryk Serejski i Janina Schoenbrenner. W 1951 r. do komitetu redakcyjnego wstąpili: Henryk Katz, Aleksander Szaniawski (wszyscy od pierwszego numeru z 1951 r.) i Kinga Szymborska (od trzeciego numeru z 1951 r.). Kilkakrotnie zmieniali się sekretarze redakcji. Od czwartego numeru z 1948 r. do trzeciego numeru z 1949 r. funkcję tę pełniła wymieniona już Szymborska, następnie Maria Sikorska – od czwartego numeru z 1949 r. do piątego z 1950 r., a także Ryszard Rosin od pierwszego numeru z 1951 r. do ostatniego wydania pisma w 1953 r.

Skład redakcji pod względem wieku nie był zbyt mocno zróżnicowany. Wprawdzie najstarszą i najmłodszą osobę w redakcji dzieliła różnica aż 38 lat (dane za 1948 r.), to jednak wśród członków redakcji przeważali czterdziesto i pięćdziesięciolatekowie³². Do tej grupy należeli: Missalowa (47 lat), Kormanowa (48 lat), Dutkiewicz (45 lat), Podkowińska (54 lata), Serejski (51 lat) i Schoenbrenner (46 lat). Najstarszym członkiem redakcji była urodzona w 1881 r.

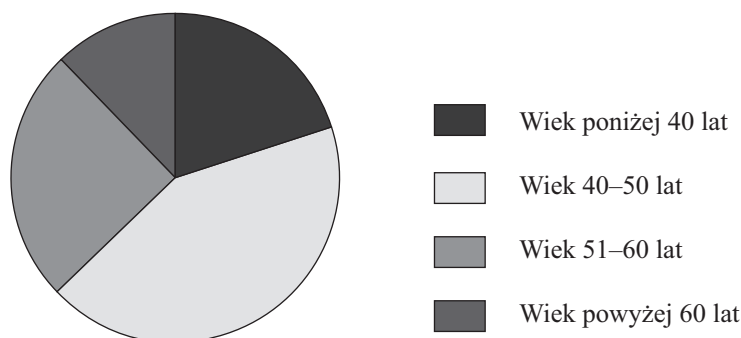
²⁹ AAN, Akta Żanny Kormanowej, sygn. 474, Korespondencja z Gryzeldą Missalową, List G. Missalowej do Ż. Kormanowej, k. nlb.

³⁰ Ibidem, List G. Missalowej do Ż. Kormanowej, Sopot, 11.08.1948 r., k. nlb.

³¹ W pierwszym numerze WH z 1948 r. podano imię Wanda.

³² Pod uwagę wzięto wiek członków redakcji w 1948 r., kiedy zaczęto wydawać pismo. Nie udało się ustalić roku urodzenia: A. Szaniawskiego (W 1959 r. mgr A. Szaniawski pracował w Katedrze Historii Powszechnej w Wyższej Szkole Nauk Społecznych przy KC PZPR – T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007, s. 546), K. Szymborskiej, M. Andrzejewskiego i M. Sikorskiej.

Gąsiorowska, natomiast do najmłodszych należeli: Katz (34 lata) oraz Rosin (29 lat), który dołączył do redakcji w 1951 r. jako sekretarz czasopisma.

Wykres ukazujący wiek członków redakcji WH w 1948 r.

Ze względu na brak zachowanych protokołów z posiedzeń redakcji (można jednak domniemywać, że redakcja pisma o zasięgu ogólnopolskim je sporządzała) trudno ustalić stopień zaangażowania poszczególnych osób w prace nad czasopismem. Z listów Missalowej do Kormanowej wynika, że zmiany w składzie redakcji, które miały miejsce w 1951 r., mogły być związane z nierównym zaangażowaniem wszystkich jej członków w prace nad czasopismem. Redaktor naczelna zastanawiała się nad dokooptowaniem do redakcji nowych osób, prosiła koleżankę o pomoc w tej sprawie.

Tabela 1. Wykształcenie członków redakcji WH³³

Lp.	Imię i nazwisko	Studia przed II wojną światową	Studia po II wojnie światowej	Uzyskane stopnie naukowe
1.	Gryzelda Missalowa ^a	historia UW prawo UW	–	doktorat, 1925 r., UW
2.	Natalia Gąsiorowska ^b	historia Uniwersytet Lwowski	–	doktorat, 1910 r., Uniwersytet Lwowski, habilitacja, 1934 r., UW
3.	Żanna Kormanowa ^c	historia UW	–	doktorat, 1926 r., UW
4.	Józef Dutkiewicz ^d	historia UJ	–	doktorat, 1926 r., UJ, habilitacja, 1945 r., UJ
5.	Marian Henryk Serejski ^e	historia UW	–	doktorat, 1926 r., UW, habilitacja, 1938 r., UW
6.	Zofia Podkowińska ^f	Wydział Filozoficzny UW	–	doktorat, 1927 r., UW

³³ Nie udało się ustalić wykształcenia: A. Szaniawskiego, K. Szyborskiej, M. Andrzejewskiej i M. Sikorskiej. A. Szaniawski w 1959 r. był magistrem. Wykształcenie członków redakcji analizowano na podstawie stanu z 1948 r.

7.	Henryk Katz ^g	Wyższa Szkoła Handlu Zagranicznego we Lwowie	–	doktorat, 1950 r., UŁ
8.	Ryszard Rosin ^h	–	historia UŁ	–
9.	Janina Schoenbrenner ⁱ	–	historia UW	–

^a Doktorat napisała pod kierunkiem Marcelego Handelsmana; 7 lat później na tym samym uniwersytecie otrzymała też dyplom ukończenia studiów prawnych. Zob. J. Kolbuszewska, *Kobiety na naukowym Olimpie?*, s. 84–86.

^b N. Gąsiorowska napisała pracę doktorską pod kierunkiem Szymona Askenazego. Zob. *ibidem*, s. 18–23.

^c Ż. Kormanowa uzyskała stopień doktora na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem Władysława Smoleńskiego. Zob. J. Szumski, *Władimir Piczeta i Żanna Kormanowa. Przyczynek do polsko-radzieckich relacji naukowych*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2010, t. 47, s. 145–146, 151–152; H. Wójcik-Łagan, *Od Żanny Kormanowej do...? O nauce historycznej i nauczaniu historii przed przełomem październikowym w 1956 roku i po nim. Materiały i komentarze*, Kielce 2020, s. 107–113.

^d J. Dutkiewicz napisał doktorat pod kierunkiem Władysława Konopczyńskiego. Choć po wojnie zawodowo związał się z UŁ, jednak habilitację uzyskał w 1945 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zob. J. Kita, S. Pytlaś, *W służbie nauki. Profesorowie Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–2004*, Łódź 2005, s. 54–55; Biogram na stronie łódzkiego oddziału PTH: <https://web.archive.org/web/20071013125311/http://pthlodz.uni.lodz.pl/poziom2/jdut.htm> [20.02.2023].

^e M.H. Serejski napisał doktorat pod kierunkiem Marcelego Handelsmana. Zob. T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce*, s. 42, przyp. 111; J. Kita, S. Pytlaś, *W służbie nauki*, s. 353–356.

^f Z. Podkowińska zapisała się w 1918 r. na studia na Wydziale Filozoficznym UW. Jako główny przedmiot swoich studiów wybrała archeologię. Zob. *Kronika*, „Archeologia Polski” 1976, t. 21, z. 2 <https://www.archeologia.uw.edu.pl/zofia-podkowinska/> [20.02.2023].

^g Henryk Katz przed wojną studiował w Wyższej Szkole Handlu Zagranicznego we Lwowie, następnie uczył się we Francji i w Wielkiej Brytanii. Od 1943 r. służył w armii brytyjskiej i studiował eksternistycznie na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Londyńskiego. Pracę doktorską obronił na UŁ w 1950 r. Zob. T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce*, s. 154, przyp. 96; J. Kita, S. Pytlaś, *W służbie nauki*, s. 167–169.

^h W latach 1947–1951 R. Rosin studiował historię na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Pracę magisterską napisał w 1951 r. pod kierunkiem M.H. Serejskiego. Zob. A. Szymczakowa, *Docent Ryszard Karol Rosin (1919–2002)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2003, nr 1(3), s. 289.

ⁱ Janina Schoenbrenner studiowała przed wojną historię na UW, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/janina-schoenbrenner-schoenbrenner> [22.02.2023].

Większość członków komitetu redakcyjnego wywodziła się ze środowiska łódzkiego, które powstało dopiero po II wojnie światowej. W składzie redakcyjnym periodyku przeważały zdecydowanie osoby z dyplomami studiów wyższych sprzed II wojny światowej. Część z nich uzyskiwała w II Rzeczypospolitej dalsze stopnie i tytuły naukowe. Trzy osoby mogły się poszczycić stopniem doktora habilitowanego, dwie z nich uzyskały go przed 1939 r. W składzie redakcji

znalazły się cztery osoby ze stopniem doktora, z których trzy uzyskały go przed 1939 r. W 1950 r. doktorat uzyskał Katz, natomiast rok później magisterium obronił Rosiński, który w redakcji został zatrudniony jeszcze jako student UŁ. Ze środowiskiem nauczycielskim związana była Schoenbrenner, która, choć studiowała historię przed wojną, dopiero w latach pięćdziesiątych ukończyła studia historyczne na UW. Jej zaangażowanie w skład redakcji „Wiadomości” było konsekwencją bliskiej znajomości z Missalową.

Zainteresowania członków zespołu redakcyjnego koncentrowały się wokół różnych zagadnień historii Polski i historii powszechnej, historiografii, a także historii oświaty i metodologii nauczania historii. W dorobku Missalowej z tamtego okresu odnaleźć można jedynie krótkie teksty dotyczące treści i metod nauczania historii, które publikowane były w kierowanym przez nią piśmie, a także recenzje, sprawozdania, głosy w dyskusji. Będąc redaktorem „Wiadomości”, przygotowała samodzielnie trzy teksty opublikowane w wydawnictwie zbiorowym w stulecie Wiosny Ludów. Wspólnie z Schoenbrenner wydała podręcznik do historii Polski (Warszawa 1951)³⁴. Była to pierwsza próba dostosowania podręcznika historii do obowiązujących wówczas zasad marksistowskich. Po ponad 40 latach od jego wydania Janusz Rulka na łamach „Wiadomości” nazwał go „podręcznikiem hańby”³⁵. Missalowa specjalizowała się w historii XIX w., choć zdecydowana większość jej dorobku w tym zakresie powstała po zakończeniu pracy w redakcji. Z inspiracji Gąsiorowskiej zajęła się też dziejami ruchu robotniczego. Nad tym zagadnieniem już od lat trzydziestych ubiegłego wieku pracowała jej koleżanka oraz protektorka Kormanowa. Po II wojnie światowej Kormanowa skupiła się na karierze politycznej, nieznacznie tylko powiększając swój dorobek naukowy. Nie przeszkodziło jej to uzyskać w 1947 r. habilitację, a rok później profesurę nadzwyczajną³⁶.

Na polu oświatowym aktywna była też Gąsiorowska. Zajmowała się metodologią i programami nauczania w szkołach. Jeszcze przed II wojną światową wydała dwa podręczniki do historii Polski i historii powszechnej³⁷. Natomiast jej zainteresowania badawcze już w okresie międzywojennym skoncentrowa-

³⁴ Szerzej zob. *Bibliografia prac drukowanych prof. dr Gryzeldy Missalowej*, „Rocznik Łódzki” 1971, t. 25, s. 19–23. J. Schoenbrenner była też autorką kilku innych podręczników do historii, materiałów pomocniczych i poradników dla nauczycieli tego przedmiotu, m.in.: z Marią Dłuską, *Historia dla kl. 4*, Warszawa 1953; *Poradnik dla nauczyciela historii w kl. IV: wskazówki metodyczne o Historii Polski* G. Missalowej i J. Schoenbrenner, Warszawa 1952.

³⁵ J. Rulka, *Podręcznik hańby*, „Wiadomości Historyczne” 1999, nr 5, s. 289–298.

³⁶ R. Stobiecki, *Historiografia PRL. Ani dobra, ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana*, Warszawa 2007, s. 260.

³⁷ *Historia Polski porozbiorowej. Dla nauczycieli szkoły początkowej*, Warszawa 1917; *Historia powszechna dla szkoły powszechnej, wykład historii starożytnej i średniowiecznej*, Warszawa 1920.

ły się na historii gospodarczej³⁸. Postulowała wówczas, aby w podręcznikach i programach nauczania, zamiast historii politycznej i militarnej, więcej miejsca poświęcać historii gospodarczej i społecznej³⁹. Po 1945 r. kontynuowała zainteresowania historią gospodarczą, jednak jej dorobek naukowy w tej tematyce znacząco się nie powiększył. Skupiała się raczej na działalności organizacyjnej i dydaktycznej. Wykształciła natomiast grono uczniów, wśród których był m.in. Witold Kula, specjalizujący się w historii gospodarczej. Jednak w latach 1948–1953 nie publikował on łamach „Wiadomości”. Uczniem Gąsiorowskiej był też członek redakcji opisywanego periodyku Katz, który na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych jako młody doktor zajmował się przede wszystkim historią ruchu robotniczego, teorią marksizmu-leninizmu⁴⁰. Wspólnie z Gąsiorowską oraz Dutkiewiczem napisał podręcznik historii dla klasy siódmej⁴¹. Jego treść wskazywała wyraźnie na znamiona epoki, w której powstał.

Do „Wiadomości” pisywał Dutkiewicz, który jako badacz historii XVIII–XX w. został przez Jana Pomorskiego określony mianem „ojca założyciela” łódzkiej szkoły historii dyplomacji⁴². Już w latach międzywojennych napisał kilka liczących się prac dotyczących dyplomacji i polityki międzynarodowej. Zainteresowania te kontynuował po II wojnie światowej⁴³. Sporo miejsca w swoich badaniach poświęcił powstaniu listopadowemu. Ponadto Dutkiewicz specjalizował się w historii historiografii. Jednak za twórcę łódzkiej szkoły badań nad dorobkiem historiograficznym uważa się Serejskiego, który początkowo zajmował się historią wieków średnich, następnie badania mediewistyczne ustąpiły miejsca studiom nad historią historiografii⁴⁴. Badania historiograficzne podjął w okresie pogłębiającej się stalinizacji polskiej nauki historycznej. Nie był

³⁸ Na początku lat dwudziestych XX w. ukazały się jej książki: *Górnictwo i hutnictwo w Królestwie Polskim 1815–1830*, Warszawa 1922; *Polska na przełomie życia gospodarczego (1764–1830)*, Warszawa 1922. W latach trzydziestych opublikowała kilka artykułów dotyczących historii gospodarczej dziejów najnowszych.

³⁹ T.P. Rutkowski, *Historiografia i historycy w PRL. Szkice*, Warszawa 2019, s. 294.

⁴⁰ Z tego okresu pochodzą jego prace: *Socjalizm naukowy i jego twórcy w dobie Wiosny Ludów*, Warszawa 1950; *Historia ruchów społecznych XIX i XX wieku*, cz. 1: (1789–1870), Łódź 1950; *Zagadnienie walki klasowej i rewolucji jako punktu wyjścia i podstawa periodyzacji historii*, Łódź 1951.

⁴¹ N. Gąsiorowska, J. Dutkiewicz, H. Katz, *Historia. Klasa 7*, Warszawa 1953 (kolejne wyd. 1954, 1955).

⁴² J. Pomorski, *Łódzki ośrodek badań historycznych. Przeszłość i teraźniejszość*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2019, nr 1, s. 16.

⁴³ J. Dutkiewicz, *Francja a Polska w 1831 roku*, Łódź 1950.

⁴⁴ Do ważniejszych publikacji M.H. Serejskiego, pochodzących z lat jego pracy w WH zaliczyć należy: *Narodziny średniowiecznej Europy na Zachodzie*, Warszawa 1949; *Studia nad historiografią Polski*, cz. 1: K.B. Hoffman, Łódź 1953. Szerzej na temat Serejskiego zob. A. Wierzbicki, *Przedmowa do drugiego wydania*, [w:] M.H. Serejski, *Europa a rozbiory Polski. Studium historiograficzne*, Warszawa 2009, s. VII–XXI.

jednak zwolennikiem całkowitego zerwania z tzw. historiografią burżuazyjną, za co spotkała go krytyka ze strony najbardziej dogmatycznych zwolenników stalinizacji polskiego dziejopisarstwa. Jak pisał Rafał Stobiecki: „Serejski akceptując podstawowe założenia stalinowskiej interpretacji materializmu historycznego, starał się jednak bronić pewnej autonomii badań historiograficznych oraz protestować przeciwko sprowadzaniu ich jedynie do ujawniających w pracach historycznych bezpośrednio lub pośrednio treści ideologicznych”⁴⁵.

Uczniem Serejskiego był Rosin, który, jak wspomniano, do redakcji „Wiadomości” trafił jeszcze jako student. W latach późniejszych specjalizował się w historii średniowiecza oraz naukach pomocniczych, a także historii miast polskich.

Analizując powojenny dorobek naukowy członków redakcji „Wiadomości”, można się też zorientować w ich stosunku do ówczesnych władz. Wobec Polski Ludowej zachowali postawy zróżnicowane, choć trudno wskazać przykłady postaw skrajnych wobec władzy. Nie było możliwe, aby w redakcji znalazły się osoby kontestujące ówczesną rzeczywistość. W kategoriach nauki partyjnej myślała Kormanowa, którą, pomimo przedwojennego wykształcenia, trudno traktować jako profesjonalnego historyka. Od 1944 r. sprawowała przede wszystkim funkcje polityczne⁴⁶. Wyróżniała się dużą aktywnością organizacyjną (kierowała Wydziałem Historycznym IKKN), zaangażowaniem dydaktycznym (praca w Ministerstwie Oświaty) oraz działaniem mającym na celu wprowadzanie w życie haseł przebudowy metodologicznej polskiej historiografii⁴⁷. Kormanowa stała się inicjatorką tych zmian, natomiast do ich wprowadzania posługiwała się historykami, którzy odznaczeni byli pozycją w środowisku naukowym. Taką rolę pełniła m.in. Gąsiorowska, w pełni popierająca politykę partii komunistycznej oraz angażująca się w zdecydowanie na rzecz propagowania marksizmu i zwalczania „tendencji burżuazyjnych” w nauce polskiej. Jej pozycja w środowisku historyków raczej nie wynikała z wartości dorobku naukowego, który oceniano krytycznie, natomiast miała związek z uległością Gąsiorowskiej wobec dyrektyw władz⁴⁸. Do grona bliskich współpracowników Gąsiorowskiej

⁴⁵ R. Stobiecki, *Historia historiografii. Studium z dziejów tożsamości dyscypliny na przykładzie ośrodka łódzkiego*, „Historia@Teoria” 2017, nr 1(3), s. 114–115.

⁴⁶ J. Szumski, *Władimir Piczeta i Żanna Kormanowa*, s. 145–146, 151–152; H. Wójcik-Lagan, *Od Żanny Kormanowej do...?*, s. 107–113.

⁴⁷ R. Stobiecki, *Historiografia PRL. Ani dobra*, s. 271.

⁴⁸ T.P. Rutkowski, *Historiografia i historycy w PRL*, s. 313. Już w czasie studiów na UW Gąsiorowska prowadziła działalność polityczną, od 1904 r. była członkiem PPS, natomiast po rozłamie partii weszła w skład PPS-Lewicy. Po 1918 r. wstąpiła do KPP. Naturalną konsekwencją jej przedwojennego zaangażowania było przystąpienie w 1950 r. do PZPR. J. Kolbuszewska, *Kobiety na naukowym Olimpie?*, s. 32–35.

należeli Missalowa i Katz⁴⁹. Missalowa podzielała poglądy swojej przełożonej w UŁ⁵⁰. W osiągnięciu kolejnych szczebli kariery naukowej wspierała ją Kormanowa, która w 1949 r. wprowadziła ją do PZPR⁵¹. Do partii należał też Katz. Tuż po wojnie wstąpił do PPR, a następnie w grudniu 1948 r. został członkiem PZPR, w której ramach uczestniczył w zajęciach szkolenia ideologicznego. Był także sekretarzem Marksistowskiego Zrzeszenia Historyków w Okręgu Łódzkim⁵².

Z UŁ związani byli Serejski oraz Dutkiewicz. Obaj należeli do średniego pokolenia historyków ukształtowanych w II Rzeczypospolitej. Pierwszy z nich był uczniem Marcelego Handelsmana, natomiast Dutkiewicz został ukształtowany w środowisku krakowskim pod opieką Władysława Konopczyńskiego i Wacława Sobieskiego. Na UŁ pełnili funkcje kierowników katedr: w 1945 r. Serejski objął Katedrę Historii Społecznej Starożytności i Średniowiecza, natomiast Dutkiewicz w 1946 r. został kierownikiem Katedry Historii Polski Nowożytnej, w latach 1949–1951 pełnił też funkcję dziekana Wydziału Humanistycznego PWSP w Łodzi. Obaj związani byli z Marksistowskim Zrzeszeniem Historyków. Serejski wszedł nawet w skład Komitetu Organizacyjnego Zrzeszenia⁵³. Obaj niewątpliwie podjęli współpracę z komunistami, ale nie należeli do grona historyków oddanych nowej władzy. Prowadzili poważne badania naukowe i sukcesywnie powiększali swój dorobek, który w 1951 r. krytycznie oceniła Kormanowa. Zaliczyła ona Dutkiewicza i Serejskiego do grupy historyków wprawdzie deklarujących się promarksistowsko, ale „wysuwających różne

⁴⁹ Spoza grona historyków łódzkich związanych z N. Gąsiorowską wywodziły się Z. Podkowińska i J. Schoenbrenner. Podkowińska od 1945 r. pracowała w Muzeum Archeologicznym w Warszawie. Już w okresie międzywojennym sympatyzowała z KPP, natomiast po wojnie wstąpiła do PPR. Brała udział w układaniu programów szkolnych do historii w ramach Ministerstwa Oświaty. Podkowińska była też autorką pierwszego podręcznika o prahistorii. W 1947 r. J. Schoenbrenner zamieszkała w Warszawie. Pracowała tam jako nauczycielka i do 1952 r. jako kierownik Ośrodka Dydaktyczno-Naukowego Historii. Do PZPR wstąpiła w 1950 r., <https://www.archeologia.uw.edu.pl/zofia-podkowinska/> [20.02.2023]; http://www.old.muzarp.poznan.pl/muzeum/muz_pol/AREA_IV/ZPodkowinska3.html [20.02.2023]; <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/janina-schoenbrenner-schoenbrenner> [22.02.2023].

⁵⁰ Nie zachowały się żadne informacje dotyczące ewentualnego zaangażowania politycznego Missalowej przed wojną. Jej nazwisko nie pojawia się wśród działaczy sympatyzujących z lewicą socjalistyczną czy komunistami. Zob. J. Kolbuszewska, *Kobiety na naukowym Olimpie?*, s. 84–86.

⁵¹ Ibidem, s. 87. Wkrótce Missalowa została konsultantką w Szkole Partyjnej przy KC PZPR oraz członkiem Rady Naukowej Zakładu Historii Partii.

⁵² T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce*, s. 154, przyp. 96; J. Kita, S. Pytlas, *W służbie nauki*, s. 167–169. H. Katz już w okresie międzywojennym był aktywny w organizacjach i partiach o charakterze lewicowym. W czasie pobytu w Londynie w latach 1940–1944 należał do polskiej organizacji lewicowej „Jedność i Czyn”.

⁵³ T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce*, s. 96–97.

zastrzeżenia czy też przejawiających w pracy bądź odchylenia, bądź wulgaryzacje metodologiczne”⁵⁴. Na UE zgromadzili wokół siebie grono młodszych historyków, którzy kontynuowali ich badania.

Tematyka artykułów publikowanych w „Wiadomościach Historycznych”

W latach 1948–1953 wydano 26 numerów pisma. Każdy składał się z pięciu części: *Dziātu naukowego*, oraz działów: *Programy, podręczniki, pomoce, Z praktyki szkolnej* (potem *Nauczyciele piszą*), *Recenzje, Kronika*. W niektórych numerach znajdował się artykuł wstępny (*Od Redakcji*). Przeważająca część zawartości czasopisma poświęcona była teorii i praktyce kształcenia historycznego na różnych poziomach nauczania. Sporo miejsca zajmowały artykuły o tematyce historycznej, które publikowano w dziale naukowym.

Tabela 2. Artykuły w dziale naukowym WH

Lp.	Imię i nazwisko autora artykułu	Tytuł artykułu	Zagadnienia
1948/1			
1.	Natalia Gąsiorowska	Historia społeczno-gospodarcza w nauce i w nauczaniu, cz. 1	historia gospodarcza
1948/2			
2.	Natalia Gąsiorowska	Historia społeczno-gospodarcza w nauce i w nauczaniu, cz. 2	historia gospodarcza
3.	Zofia Podkowińska	Powstanie i rozwój prehistorii jako nauki	prehistoria
1948/3			
4.	Józef Dutkiewicz	Dni czerwcowe w Paryżu w r. 1848	Wiosna Ludów rocznica wydarzeń
5.	Anna Rynkowska	Wiosna Ludów we Włoszech (1846–1849)	Wiosna Ludów rocznica wydarzeń
6.	Tadeusz Landecki	Rewolucja r. 1848 w krajach niemieckich i na Węgrzech	Wiosna Ludów rocznica wydarzeń
7.	Witold Łukaszewicz	Rok 1848 na ziemiach polskich	Wiosna Ludów rocznica wydarzeń
8.	Gryzelda Missalowa	Sprawa włościańska w Polsce w latach 1846–1848	Wiosna Ludów uwłaszczenie chłopów ruchy społeczne
9.	Honorata Obuchowska-Pysiowa	Legion Mickiewicza	Wiosna Ludów rocznica wydarzeń
10.	Żanna Kormanowa	W stulecie „Manifestu Komunistycznego” (1848–1948)	Wiosna Ludów rocznica wydarzeń artykuł propagandowy

⁵⁴ Ibidem, s. 170.

11.	Marian Tyrowicz	Historiografia polska wobec zagadnienia ruchu rewolucyjnego 1846–1849	Wiosna Ludów historiografia
1948/4			
12.	Kazimierz Myśliński	Wielkie Pomorze w powojennej literaturze historycznej	Ziemie Odzyskane historiografia
13.	Ewa Maleczyńska	Powojenna literatura historyczna o Śląsku	Ziemie Odzyskane historiografia
14.	Stefan Nosek	Kultura łużycka i zagadnienie Praslówiańszczyzny	Słowiańszczyzna
15.	Irena Pietrzak-Pawłowska	Budziciele polskości na Mazurach	Ziemie Odzyskane
1949/1			
16.	Żanna Kormanowa	W świetle doświadczeń nauki radzieckiej	Nauka w ZSRR artykuł propagandowy
17.	Kazimierz Tymieniecki	Przebudowa społeczno-gospodarcza wsi w Polsce średniowiecznej	historia społeczna historia gospodarcza
18.	Zofia Podkowińska	Nowe prace wykopaliskowe	archeologia
19.	Konrad Jażdżewski	Grody wczesnodziejowe w Gdańsku i Łęczycy w świetle badań archeologicznych r. 1948	archeologia
20.	Zdzisław A. Rajewski	Znaczenie wykopalisk w Opolu	archeologia
1949/2			
21.	Stefan Krakowski	Geneza miast w Polsce. Problem i stan badań	historia miast w Polsce historiografia
22.	Hanna Pomorska	Ruch robotniczy w Anglii do roku 1848	ruch robotniczy
1949/3			
23.	Józef Dutkiewicz	Komuna Paryska (r. 1871)	ruch robotniczy
1949/4			
24.	Gryzelda Missalowa	Ruch robotniczy francuski do roku 1848	ruch robotniczy
25.	Anna Rynkowska	Filip Girard	historia przemysłu włókienniczego historia gospodarcza
1949/5			
26.	Aleksander Szaniawski	J. Stalin o kształtowaniu się, rozwoju i historycznych losach narodów	artykuł propagandowy
27.	Marian H. Serejski	O właściwy stosunek do antyku	starożytność Postrzeganie w nowej rzeczywistości
1950/1			
28.	Bohdan Baranowski	Chłopskie ruchy społeczne w naszych dziejach (do końca XVIII w.)	ruchy społeczne
29.	Włodzimierz Hołubowicz	O dwóch poglądach w prehistorii na zagadnienie pochodzenia Słowian	prehistoria
1950/2			
30.	Stanisław Zajączkowski	Problem genezy państwa polskiego w historiografii polskiej XIX i XX wieku	początki Polski historiografia

31.	Aleksander Gieysztor	Problematyka i organizacja badań nad początkami państwa polskiego	początki Polski historiografia
1950/3			
32.	Bogusław Leśnodorski	Wielki Reformator. W dwusetną rocznicę urodzin Hugona Kołłątaja	Hugon Kołłątaj rocznica urodzin
1950/4			
33.	Brak autora	Z osiągnięć nauki radzieckiej	nauka w ZSRR
34.	S.S.	Prace radzieckich historyków wyróżnione nagrodą stalinowską w latach 1947-1949 (fragmenty)	nauka w ZSRR
1950/5			
35.	Aleksander Szaniawski	O partyjności nauki historii	artykuł propagandowy
36.	Brak autora	Świat kapitalistyczny w okresie przejścia do imperializmu (1870–1914). Materiały pomocnicze dla nauczyciela	artykuł propagandowy
1951/1			
37.	Natalia Gąsiorowska	Przygotowanie kadr naukowych w ZSRR w zakresie historii	nauka w ZSRR artykuł propagandowy
38.	Brak autora	Periodyzacja historii powszechnej	periodyzacja
1951/2			
39.	Władysław Bortnowski	Udział Polaków w walkach Komuny Paryskiej 1871 roku	historia ruchu robotniczego
40.	Józef Bekker	Dekabryści a sprawa polska ^a (tłum. J. Wyszomirski)	ruch rewolucyjny
1951/3			
41.	Michał A. [?] Alpatow	Nowy etap w opracowaniu zagadnienia przejścia od starożytności do średniowiecza ^b (tłum. J. Targalski, sprawdził M.H. Serejski)	periodyzacja
42.	Gryzelda Missalowa	Historia Polski, próba periodyzacji	periodyzacja
1951/4			
43.	Brak autora	25. rocznica śmierci Feliksa Dzierżyńskiego	Feliks Dzierżyński rocznica śmierci
44.	Juliusz Bardach	Powstanie chłopskie na Podhalu w r. 1651 pod wodzą Kostki-Napierskiego	powstania chłopskie historia społeczna
1951/5			
45.	Henryk Raort	Udział Polaków w Rewolucji Październikowej	ruch komunistyczny
1952/1			
46.	Brak autora	Prace tow. Stalina z zakresu językoznawstwa i ich znaczenie dla nauki historycznej	artykuł propagandowy
1952/2			
47.	Jerzy Dowiat	Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	artykuł propagandowy
48.	Jerzy Danielewicz	Powstanie listopadowe cz. I	powstania/ruchy rewolucyjne

1952/3			
49.	Jerzy Danielewicz	Powstanie listopadowe cz. II	powstania/ruchy rewolucyjne
1952/5			
50.	Eugeniusz A. Kościński	Dlaczego uczymy się historii wieków średnich	historia średniowiecza
51.	Iza Biezuńska-Małowist	Upadek republiki rzymskiej	starożytność
1952/5			
52.	Tadeusz Daniszewski	W 70 rocznicę powstania Wielkiego Proletariatu	artykuł propagandowy
53.	Henryk Zieliński	Zagadnienie powstań śląskich cz. I	powstania/ruchy rewolucyjne
1953/1			
54.	Henryk Zieliński	Zagadnienie powstań śląskich cz. II	powstania/ruchy rewolucyjne
1953/2			
55.	W. [?] Simonowska	Główne rysy średniowiecznych dziejów Chin	historia Chin historia powszechna

^a Artykuł ukazał się pierwotnie w czasopiśmie „Voprosy istorii” («Вопросы истории»).

^b Artykuł ukazał się pierwotnie w czasopiśmie „Voprosy istorii”.

Tematyka artykułów publikowanych na łamach „Wiadomości Historycznych” w latach 1948–1953 ogniskowała się wokół zagadnień związanych z: historią społeczno-gospodarczą, historią wielkich ruchów społecznych, dziejami ziem zachodnich, Śląska, Pomorza, początkami państwa polskiego, dziejami Słowiańszczyzny. Stosunkowo znaczną liczbę tekstów opublikowano w związku z przypadającym rocznicami wydarzeń historycznych. Tematy poruszane w periodyku były odzwierciedleniem zmian, które zaszły w historiografii powojennej Polski. Szerszemu gronu historyków zostały one zademonstrowane w czasie VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu we wrześniu 1948 r. W programie zjazdu znalazły się następujące sekcje: Dzieje Śląska i Wielkiego Pomorza, Dzieje Słowiańszczyzny, Rewolucja 1848 r., Geniza współczesnego społeczeństwa i państwa polskiego, Polska nauka historyczna po drugiej wojnie światowej⁵⁵. Odzwierciedleniem zmian w naukach historycznych były teksty w „Wiadomościach” poświęcone nowej periodyzacji dziejów, a także typowo propagandowe artykuły wychwalające osiągnięcia nauki radzieckiej oraz propagujące upartyjnienie nauki.

⁵⁵ T.P. Rutkowski, *Polskie Towarzystwo Historyczne*, s. 31–32. W drugim wariancie programu Zjazdu, opierającym się na, mówiąc językiem tamtego okresu, dyscyplinach nauk historycznych wskazano jako jedną z sekcji historię społeczno-gospodarczą.

Powojenne „Wiadomości Historyczne”, jak już napisano, powstały w środowisku, w którym rozwijały się badania nad historią społeczno-gospodarczą⁵⁶. W związku z tym nie dziwi, że tekst autorstwa Gąsiorowskiej zainaugurował pierwszy numer periodyku⁵⁷. Łódzkie badania nad historią gospodarczą raczej nie wynikały, jak wspominał Antoni Mączak, z chęci znalezienia sobie enklaw tematycznych, w których w okresie stalinizmu można byłoby prowadzić w miarę swobodnie badania naukowe⁵⁸. Artykuł Gąsiorowskiej wydaje się być pokłosiem dyskusji, które prowadzono wśród historyków w pierwszych latach powojennych aż do przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Charakterystyczny był wówczas pluralizm postaw metodologicznych, ścierały się różne racje, koncepcje i punkty widzenia⁵⁹. Część historyków uważała, że właśnie badanie dziejów gospodarczych i społecznych stanie się podstawą programu rewizji zasad metodologicznych polskiej historiografii. W ujęciu stalinowskim historia miała być dziejami rozwoju społeczeństwa i sposobów produkcji. W związku z tym za „marksistowskie” uważano wszelkie badania z zakresu historii gospodarczej i społeczno-gospodarczej⁶⁰. Zważywszy na rolę i znaczenie, jakie historii gospodarczej przypisywano po II wojnie światowej, opublikowanie w „Wiadomościach” artykułu o tej tematyce, jako inaugurującego czasopismo, należy uznać za symboliczne. Analizując tematykę poruszaną na łamach czasopisma, stwierdzić należy, że historia gospodarcza jednak jej nie zdominowała. Ukazały się bowiem jedynie cztery teksty autorstwa Gąsiorowskiej, Tymienieckiego i Rynkowskiej. Na pograniczu historii społecznej i gospodarczej sytuuje się artykuł Tymienieckiego, poznańskiego historyka, który w swoim dorobku miał wiele publikacji z zakresu dziejów społecznych, wydanych w okresie przedwojennym⁶¹. Natomiast Rynkowska poświęciła swój artykuł Filipowi de Girardowi, jednemu z pionierów przemysłu włókienniczego na ziemiach polskich. Oba artykuły są wolne od naleciałości i aktualności historiografii czasu powojennego. Nie ma w nich nawiązań do klasyków marksizmu i leninizmu. Zmiany w podejściu do historii gospodarczej dostrzec można w dwuczęściowym artykule

⁵⁶ Szerzej na temat powojennego zainteresowania historią gospodarczą zob. T. Siewierski, *Popularność badań nad dziejami gospodarczymi jako fenomen polskiej historiografii lat 1949–1956. Próba nakreślenia przyczyn zjawiska*, [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2010. Referaty*, red. N. Jarska, T. Kozłowski, Warszawa 2011, s. 155–162.

⁵⁷ N. Gąsiorowska, *Historia społeczno-gospodarcza w nauce i nauczaniu*, cz. 1, WH 1948, nr 1, s. 5–14.

⁵⁸ A. Mączak, *Marian Małowist 1909–1988*, [w:] M. Małowist, *Europa i jej ekspansja XIX–XVII w.*, Warszawa 1993, s. 8.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ R. Stobiecki, *Historia pod nadzorem*, s. 54.

⁶¹ K. Tymieniecki, *Przebudowa społeczno-gospodarcza wsi w Polsce średniowiecznej*, WH 1949, nr 1, s. 11–20.

Gąsiorowskiej, który opublikowany został w dwu pierwszych numerach czasopisma. Gąsiorowska w pierwszej części artykułu omówiła źródła do historii gospodarczej, dotychczasową metodologię stosowaną w badaniach gospodarczych, odwoływała się do osiągnięć badań na historię gospodarczą w dwudziestolecie międzywojennym, nawiązywała do historiografii zachodniej, w tym niemieckiej, a także do badań nad dziejami gospodarczymi w Stanach Zjednoczonych. Podkreśliła jednak, że to w Związku Radzieckim najbujniej rozkwitła historia społeczno-gospodarcza, która była tam traktowana jako „fundament badań ogólnodziejowych”. Z uznaniem Gąsiorowska wyrażała się o osiągnięciach polskich historyków gospodarczych okresu międzywojennego, Franciszka Bujaka i Jana Rutkowskiego. Z Rutkowskim ona sama (a także krąg historyków gospodarczych skupionych wokół niej) prowadziła polemikę⁶². Wskazywała jednak, że publikacje tych historyków obciążone były „tradycją idealistycznego i indywidualistycznego traktowania zjawisk”, jednak, jak pisała dalej, „z samego charakteru przedmiotu wynika, że metody badań i rekonstrukcji zbliżają się do materialistycznego i społecznego ujmowania dziejów [...]”⁶³. O potrzebie wprowadzenia do programów nauczania w szkołach zagadnień związanych z historią gospodarczą Gąsiorowska napisała w drugiej części artykułu. Uważała, że szkoła powinna przygotowywać młodzież do udziału w życiu gospodarczym oraz kształcić odpowiednio wykwalifikowanych pracowników⁶⁴.

Wiele miejsca na łamach „Wiadomości” poświęcono historii społecznej, dziejom wielkich ruchów społecznych, a także przypominaniu rocznic wydarzeń historycznych (łącznie aż 20 artykułów). Koncentrowano się na badaniu grup społecznych, które do tej pory uważane były za ahistoryczne. Wprawdzie studia nad historią społeczną rozpoczęły się już w II Rzeczypospolitej, jednak po 1945 r. zaczęto je traktować priorytetowo. Obok celów poznawczych badania te miały przede wszystkim wymiar polityczny. Powojenna władza, nazywająca się „robotniczo-chłopską”, potrzebowała legitymacji historycznej. Przemiany społeczne następujące po II wojnie światowej inspirowały też do reorientacji obrazu dziejów Polski⁶⁵. W „Wiadomościach” publikowano teksty odnoszące się do warstw, klas i grup społecznych, a także artykuły stanowiące studia nad historią ruchów politycznych, które reprezentowały te klasy i grupy społecz-

⁶² Miała ona wymiar merytoryczny, ale wynikała też ze sporów politycznych o prymat w nurcie marksistowskim polskiej historiografii. Wspomnieć należy, że na łamach WH nie ukazał się nigdy tekst autorstwa J. Rutkowskiego, natomiast po jego śmierci w 1949 r. Gąsiorowska opublikowała w periodyku jego obszerny biogram i ukazała sylwetkę naukową poznańskiego historyka. T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce*, s. 134–135; N. Gąsiorowska, *Jan Rutkowski*, WH 1949, nr 3, s. 1–3.

⁶³ N. Gąsiorowska, *Historia społeczno-gospodarcza w nauce i nauczaniu*, WH 1948, nr 1, s. 10.

⁶⁴ Ibidem, nr 2, s. 6–7.

⁶⁵ R. Stobiecki, *Historia pod nadzorem*, s. 86.

ne. Kilka artykułów poświęcono znaczeniu chłopów w historii Polski. Przez pryzmat marksistowskiego paradygmatu badawczego buntury chłopskie opisali Bohdan Baranowski⁶⁶ i Juliusz Bardach, którego artykuł dotyczył w dużej mierze powstania na Podhalu pod wodzą Aleksandra Kostki-Napierskiego⁶⁷. Już pierwsze zdania tekstu wskazują, że mamy do czynienia z artykułem pisanym w myśl wytycznych powojennych: „Powstanie chłopskie na Podhalu pod wodzą Kostki Napierskiego w r. 1651 jest jedną z najpiękniejszych kart w dziejach walki klasowej chłopów polskich przeciwko ciemiężącym ich feudałom, ciągnącym Polskę wstecz. Postępowy charakter walki chłopstwa polskiego był od wieków zaciemniany przez szlachecko-burżuazyjną historiografię”⁶⁸.

Tekst Bardacha opiera się przede wszystkim na opisie przykładów wielowiekowego wyzyskiwania chłopów przez szlachtę. Natomiast postać Kostki-Napierskiego jest w nich wykorzystywana właśnie jako element walki chłopstwa ze szlachtą. Buntury chłopskie zostały przez Bardacha zakwalifikowane jako „najwyższe formy walki klasowej chłopów w epoce feudalizmu”. Autor „poradził” sobie także ze szlacheckim pochodzeniem Kostki-Napierskiego. „Dla nas istotne jest – pisał Bardach – nie pochodzenie Kostki, ale fakt, że działalność jaką rozwinął w 1651 r., była wyrazem narastającej fali walki chłopskiej”. W podsumowaniu autor porównał wydarzenia siedemnastowieczne do czasów współczesnych: w Polsce Ludowej następcami feudałów byli kapitaliści i obszarnicy, którzy zostali obaleni przez robotników i chłopów przy wsparciu Związku Radzieckiego⁶⁹.

Zgodnie z wytycznymi powojennymi w ramach historii społecznej miały być też podejmowane badania nad historią ruchu robotniczego. Choć przed 1939 r. podejmowano już tę tematykę, czyniono to jednak marginalnie⁷⁰. Natomiast w okresie powojennym badania nad dziejami ruchu robotniczego stały się domeną historiografii. Celem było nie tyle uzupełnianie braków w historiografii, co użycie argumentacji historycznej w celu legitymizacji władzy, która określała się jako robotnicza⁷¹. Na łamach „Wiadomości” ukazało się w latach 1948–1953 kilka tekstów poświęconych temu zagadnieniu, m.in. Hanny Pomorskiej⁷²,

⁶⁶ B. Baranowski wydał książkę o buntach chłopskich: *Powstania chłopskie na ziemi dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1952.

⁶⁷ J. Bardach, *Chłopskie ruchy społeczne w naszych dziejach (do końca XVIII w.)*, WH 1951, nr 4, s. 12–36.

⁶⁸ Ibidem, s. 12.

⁶⁹ Ibidem, s. 36.

⁷⁰ T. Siewierski, *Specyfika badań nad tzw. „ruchem robotniczym” w historiografii PRL – wybrane aspekty*, [w:] *VI Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2012. Referaty*, red. K. Dworaczek, Ł. Kamiński, Warszawa 2013, s. 177.

⁷¹ Ibidem.

⁷² H. Pomorska, *Ruch robotniczy w Anglii do roku 1848*, WH 1949, nr 2, s. 12–23.

Dutkiewicza⁷³ oraz Missalowej⁷⁴. Dzieje ruchu robotniczego ukazano w nich jako historię działań politycznych, które dyskryminowały robotników. Natomiast jako pierwszą próbę realizacji postulatów robotniczych przedstawiano rządy Komuny Paryskiej, która miała łączyć ludzi pracy i budować nowy porządek społeczny. Komunę przedstawiano jako ważny element w dziejach ruchu robotniczego, jako pierwszy wzór władzy robotniczej: „Komuna zmierzała do zburzenia podstaw ekonomicznych klas posiadających, przygotowywała drogę rewolucji socjalistycznej” – pisał Dutkiewicz⁷⁵. W żadnym z przywoływanych artykułów opublikowanych na łamach „Wiadomości” nie użyto określenia „ruch komunistyczny”. W istocie jednak formuła „ruch robotniczy” faktycznie oznaczała „ruch komunistyczny” lub te odłamy ruchu socjalistycznego, które zmierzały ku komunizmowi. Komuna Paryska, której poświęcono jeden z tekstów, miała niewątpliwie ogromne znaczenie dla rozwoju ruchu komunistycznego. Dlatego rację ma Tomasz Siewierski pisząc, że w badaniach nad ruchem robotniczym chodziło tak naprawdę o dzieje ruchu komunistycznego⁷⁶.

Okazją do podkreślenia roli mas ludowych w historii stały się obchody 100-lecia Wiosny Ludów. Obchody rocznicy miały wymiar ogólnopolski, a nawet międzynarodowy. W Polsce powołano Komitet Obchodów 100-lecia Wiosny Ludów. Natomiast we wrześniu 1947 r. w Warszawie w czasie I ogólnopolskiego zjazdu organizacyjnego Komitetu opracowano Deklarację Ideową Ogólnopolskiego Komitetu Obchodu 100-lecia Wiosny Ludów⁷⁷. Historycy z Polski, w tym prezes PTH Dąbrowski oraz Kormanowa i Gąsiorowska wzięli udział w Międzynarodowym Kongresie Historyków poświęconym uczczeniu Wiosny Ludów, który obradował w dniach 30 marca – 4 kwietnia 1948 r. na Sorbonie. Zagadnienia związane z wydarzeniami z 1848 r. stały się jednym z głównych tematów VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich⁷⁸. Przygotowania do obchodów nadzorował Wydział Propagandy i Prasy KC PPR, gdyż uznano, że temat Wiosny Ludów, z punktu widzenia ówczesnych decydentów, posiada ważny wymiar propagandowy⁷⁹. We wrześniu 1947 r. minister Stefan Jędrzychowski, członek Ogólnopolskiego Komitetu Obchodu Stulecia Wiosny Ludów, wskazał trzy najważniejsze aspekty rocznicy: walka narodów

⁷³ J. Dutkiewicz, *Komuna Paryska (r. 1871)*, 1949 nr 3, s. 4–14.

⁷⁴ G. Missalowa, *Ruch robotniczy francuski do roku 1848*, WH 1949, nr 4, s. 11–30.

⁷⁵ J. Dutkiewicz, *Komuna Paryska*, s. 14.

⁷⁶ T. Siewierski, *Specyfika badań*, s. 177.

⁷⁷ *Deklaracja Ideowa Ogólnopolskiego Komitetu Obchodu 100-lecia Wiosny Ludów*, „Myśl Współczesna” 1948, nr 11–12, s. 9.

⁷⁸ N.G., A.K., *Stulecie Wiosny Ludów w Polsce*, „Przegląd Socjologiczny” 1948, nr 10, s. 596, 598.

⁷⁹ R. Wardzyński, „*Oko w oko z ujarzmionym*”. *Polskie tygodniki społeczno-kulturalne w setną rocznicę Wiosny Ludów*, „Studia Medioznawcze” 2014, nr 1(56), s. 149.

o samostanowienie i wolność, uzyskanie podmiotowości politycznej przez klasę robotniczą oraz realizacja zadań społecznych.

Nie ulega wątpliwości, że teksty na temat Wiosny Ludów, opublikowane na łamach „Wiadomości”, w dużej mierze realizowały zalecenia partyjne. W rocznicowym trzecim numerze pisma z 1948 r. ukazało się aż 11 artykułów poświęconych Wiośnie Ludów (zob. tabela 2). W opisie Wiosny Ludów we Włoszech eksponowano postacie rewolucjonistów, którzy ucieleśniali dążenia ludu Półwyspu Apenińskiego⁸⁰. Jako ogniwo wielkiego ruchu rewolucyjnego Wiosnę Ludów w krajach niemieckich przedstawiał Tadeusz Landeck. Motyw walki narodów o samostanowienie i wolność znalazł miejsce m.in. w artykule Dutkiewicza, który napisał: „Dla nas termin «wiosna ludów» oznacza przede wszystkim obudzenie narodowości w roku 1848, wiodące aż do marzycielskiej próby europejskiej federacji wolnych narodów, w której wolne i zjednoczone Niemcy będą współżyć z demokratyczną Francją i Polską”.

Autor wspominał też o robotnikach, którzy „w lutym 1848 roku [stanęli] na barykadach obok burżuazji. Ich udziałem stało się zwycięstwo. Robotnicy uznali rząd tymczasowy za własny, do rządu wszedł jeden robotnik”⁸¹.

Choć artykuły dotyczyły przebiegu wydarzeń w różnych krajach europejskich, w tym na ziemiach polskich, to w zasadzie Wiosna Ludów została w nich zredukowana do aspektu socjalnego, rozumianego jako bunt klasy robotniczej przeciwko staremu, niesprawiedliwemu ustrojowi, reprezentowanemu przez właścicieli ziemskich (obszarników). Zwraca uwagę dobór tematyki poszczególnych tekstów, w których wydarzenia 1848 r. omówiono we Francji, Włoszech, krajach niemieckich, Węgrzech i ziemiach polskich. Odwołanie się do przeszłości, braterstwa broni, udziału w Wiośnie Ludów wielu narodów europejskich miało dawać poczucie wspólnoty Polaków z tymi narodami. Spiowem tej wspólnoty miał być komunizm. Obchody 100. rocznicy Wiosny Ludów służyły też legitymizacji ekipy rządzącej Polską po 1944 r., kiedy przekonywano, że władza komunistyczna nie została po wojnie Polakom narzucona, ale przeciwnie, miała wiekową tradycję. W części artykułów dostrzec można próbę budowania skojarzeń pomiędzy wydarzeniami Wiosny Ludów a hasłami i polityką nowej władzy. Usiłowano udowodniać, że to PPR i władza komunistyczna są depozytariuszami ideałów, o które walczono w Wiośnie Ludów. Wydarzenia 1848 r. opisywano za pomocą terminologii marksizmu-leninizmu.

W tekstach opublikowanych na łamach „Wiadomości” wielokrotnie pojawiał się motyw wroga. Tym wrogiem byli dla ludu monarchowie i obszarnicy. Ukazywano tylko te wydarzenia, które pasowały do z góry przyjętej wizji. Do

⁸⁰ A. Rynkowska, *Wiosna Ludów we Włoszech (1846–1849)*, WH 1948, nr 3, s. 11–12.

⁸¹ J. Dutkiewicz, *Dni czerwcowe w Paryżu w r. 1848*, WH 1948, nr 3, s. 3.

narracji poświęconej Wiośnie Ludów włączono też 100. rocznicę *Manifestu Komunistycznego*⁸². Jego zamieszczenie w rocznicowym numerze „Wiadomości” miało wzbudzić skojarzenie *Manifestu* z buntem z 1848 r. Według przywoływanego wyżej Jędrzychowskiego rewolucja 1848 r. nie potrafiła postawić wyraźnie sprawy narodowej, wskutek czego siły reakcyjne wykorzystywały antagonizmy narodowościowe do zdławienia rewolucji. Natomiast dopiero rewolucja komunistyczna w pełni urzeczywistniła postulaty podnoszone w latach czterdziestych XIX w.⁸³ W 1848 r. po raz pierwszy klasa robotnicza miała upomnieć się o swoje prawa oraz wystąpić jako samodzielna siła polityczna. Choć nie udało się zrealizować podnoszonych postulatów, to wysiłek ten, jak powiedział Jędrzychowski, zaprocentował kilkadziesiąt lat później w czasie rewolucji w Rosji⁸⁴.

Wśród tekstów opublikowanych na łamach „Wiadomości” nie mogło zabraknąć refleksji nad sensem i znaczeniem powstań narodowych. W latach 1948–1953 w czasopiśmie ukazały się artykuły na temat powstania listopadowego⁸⁵ oraz powstań śląskich⁸⁶. Obaj autorzy akceptowali tradycję powstańczą, natomiast poddali ją swoistemu przemodelowaniu, aby przekaz historyczny dostosować do aktualnych potrzeb. Powstania ukazali jako etap walki rewolucyjnej. Henryk Zieliński pisał: „jedynie rewolucyjna droga walki proletariatu prowadziła obiektywnie i niezawodnie do wyzwolenia spod ucisku narodowego – do niepodległości”⁸⁷. Według niego powstania śląskie miały podłoże socjalne, wynikające ze stosowania przez bogatą ludność niemiecką brutalnego wyzysku robotników polskich. Zieliński skrytykował dotychczasową historiografię na temat powstań śląskich: „Wydobycie na światło dzienne wszystkich przejawów i znamion procesu historycznego na Górnym Śląsku wymaga od historyka opanowania zasad naukowej metodologii materializmu historycznego, spojrzenia na proces ten z pozycji klasy robotniczej, w interesie której leży ujawnienie całej prawdy historycznej o Górnym Śląsku. Historyk burżuazyjny w większości wypadków dążył do zaciemnienia lub wręcz zafalszowania tej prawdy przy pomocy pseudonaukowych legend, zniekształcając ją lub też przemilczając”⁸⁸.

⁸² R. Wardzyński, „*Oko w oko z ujarzmionym*”, s. 150.

⁸³ Ibidem, s. 152.

⁸⁴ Ibidem, s. 151–152.

⁸⁵ J. Danielewicz, *Powstanie listopadowe*, cz. 1, WH 1952, nr 2, s. 72–78; idem, *Powstanie listopadowe*, cz. 2, WH 1952, nr 3, s. 138–153.

⁸⁶ H. Zieliński, *Zagadnienie powstań śląskich*, cz. 1, WH 1952, nr 5, s. 276–289; idem, *Zagadnienie powstań śląskich*, cz. 2, WH 1953, nr 1, s. 4–20.

⁸⁷ H. Zieliński, *Zagadnienie powstań śląskich*, cz. 1, s. 277.

⁸⁸ Ibidem, s. 285.

Zieliński pisał, że w literaturze celowo pomijano rolę mas ludowych w walce narodowo-wyzwoleńczej na Górnym Śląsku, natomiast wyolbrzymiano postaci takie jak Wojciech Korfanty, który według niego był wrogiem robotników.

Numer czwarty „Wiadomości” z 1948 r. poświęcono w całości tematyce Ziem Odzyskanych. Historiografia powojenna kładła nacisk na ukazanie związków tych terenów z resztą kraju. W tym celu posłużono się argumentacją historyczną, mającą odzwierciedlenie w pracach wydanych bezpośrednio po wojnie, choć w większości napisanych w latach trzydziestych XX w. lub w czasie II wojny światowej. Publikacje te przywołali autorzy dwóch artykułów, które ukazały się w 1948 r. na łamach „Wiadomości”: Kazimierz Myśliński i Ewa Maleczyńska⁸⁹.

Argumentacja historyczna miała ukazać związki Ziem Odzyskanych z genezą państwowości polskiej⁹⁰. Po 1945 r. dokonano zasadniczej reorientacji polskiej historiografii, a także polskiej myśli historycznej. Nawiązywano w niej do idei Polski piastowskiej, którą posłużono się do reinterpretacji dziejów narodowych z punktu widzenia współczesności. Znalezienie się w granicach Polski po 1945 r. Ziem Zachodnich i Północnych ukazywano jako ich powrót na „ziemie ojców”, czyli powrót do tradycji państwa polskiego z okresu Mieszka I i Bolesławów⁹¹. W celu ukazania związków Ziem Odzyskanych z Polską posłużono się też argumentacją etniczną. Miała ona odzwierciedlenie w pracach dotyczących historii Słowiańszczyzny. Dwa artykuły na ten temat znalazły się w „Wiadomościach”⁹². Prace te dokumentowały tezę, że tereny od średniej Łaby po Bug, od Bałtyku między Wisłą a Odrą po Karpaty były od wieków zasiedlone przez plemiona słowiańskie. O problematyce i organizacji badań nad początkami państwa polskiego pisał na łamach „Wiadomości” Aleksander Gieysztor⁹³. Jak zauważył już we wstępie do artykułu, tematyka znalazła zainteresowanie i poparcie władz Polski powojennej, gdyż służyła uzasadnieniu przynależności do Polski ziem dorzecza Wisły i Odry. Jako konieczne i pożądane uważał posłużenie się w badaniach nad początkami państwa polskiego metodą materializmu dziejowego, zarówno „przy obróbce materiału źródłowego, jak

⁸⁹ K. Myśliński, *Wielkie Pomorze w powojennej literaturze historycznej*, WH 1948, nr 4, s. 81 i nn.; E. Maleczyńska, *Powojenna literatura historyczna o Śląsku*, WH 1948, nr 4, s. 12–17.

⁹⁰ S. Zajączkowski, *Problem genezy państwa polskiego w historiografii polskiej XIX i XX wieku*, WH 1950, nr 2, s. 1–14; A. Gieysztor, *Problematyka i organizacja badań nad początkami państwa polskiego*, WH 1950, nr 2, s. 15–25.

⁹¹ R. Stobiecki, *Historia pod nadzorem*, s. 67.

⁹² S. Nosek, *Kultura łżycka i zagadnienie Praszłowiańszczyzny*, WH 1948, nr 4, s. 18–23; W. Hołubowicz, *O dwóch poglądach w prehistorii na zagadnienie pochodzenia Słowian*, WH 1950, nr 1, s. 17–27.

⁹³ A. Gieysztor, *Problematyka i organizacja badań*, s. 15–25.

i w jego objaśnianiu”⁹⁴. Twierdził także, że powstanie państwa na ziemiach polskich było wynikiem procesu historycznego, którego zasadniczym elementem stało się wytworzenie społeczeństwa klasowego⁹⁵.

W drugiej części artykułu Gieysztor relacjonował postępy oraz harmonogram prac „Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego”. Komisja zapoczątkowała swoją działalność w kwietniu 1949 r. Jej celem było przygotowanie pod kątem naukowym obchodów 1000-letniej rocznicy powstania państwa polskiego⁹⁶.

Od początku lat pięćdziesiątych trwała dyskusja na temat periodyzacji dziejów Polski która miała swoje odzwierciedlenie także na łamach „Wiadomości”. W latach 1951–1952 ukazały się trzy teksty poświęconemu temu zagadnieniu⁹⁷. Missalowa pisała w jednym z nich: „W 1949 r. historycy partyjni przystąpili do pracy nad marksistowską periodyzacją dziejów ojczystych”⁹⁸. Autorka uzasadniała, że zmiana periodyzacji dziejów Polski wynika ze wskazań Stalina, który uważał, że nauka historii stanie się rzeczywistą nauką, kiedy będzie się zajmować „historią wytwórczości dóbr materialnych, historią mas pracujących, historią ludów [...]”⁹⁹. Efektem prac wspomnianych historyków było wskazanie czterech epok historycznych oraz dwóch okresów przejściowych, stanowiących łączniki pomiędzy epokami: epoka wspólnoty pierwotnej, wytwarzanie się stosunków feudalnych (do 1138 r.), epoka feudalizmu (od 1138 r. do połowy XVIII w.), kształtowanie się stosunków kapitalistycznych (druga połowa XVIII w., pierwsza połowa XIX w.), epoka kapitalizmu 1864–1944, epoka socjalizmu od 1944 r.¹⁰⁰ Dyskusja nad periodyzacją dziejów miała wymiar sporu ideologicznego, gdyż ostatecznym rezultatem procesu dziejowego miała być Polska Ludowa. Za podstawę periodyzacji dziejów Polski przyjęto teorię formacji społeczno-ekonomicznych. Odrzucano wszystkie dotychczasowe koncepcje periodyzacyjne, a więc podział według królów i dynastii, zjawisk prawnoustrojowych¹⁰¹.

Artykuł Missalowej jest niezwykle mocno nacechowany ideologią marksistowską. W wielu miejscach nie tylko dokonała ona nadinterpretacji procesów

⁹⁴ Ibidem, s. 17.

⁹⁵ Ibidem, s. 15.

⁹⁶ Ibidem, s. 18.

⁹⁷ *Periodyzacja historii powszechnej*, WH 1951, nr 1, s. 20–27; M. Alpatow, *Nowy etap w opracowaniu zagadnienia przejścia od starożytności do średniowiecza* (tłum. J. Targalski, sprawdził M.H. Serrejski), WH 1951, nr 3, s. 4–19; G. Missalowa, *Historia Polski, próba periodyzacji*, WH 1951, nr 3, s. 20–35.

⁹⁸ G. Missalowa, *Historia Polski, próba periodyzacji*, s. 20.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 23.

¹⁰¹ R. Stobiecki, *Historia pod nadzorem*, s. 112–113.

historycznych, ale też posłużyła się manipulacją. Autorka artykułu omówiła wskazane wyżej epoki, charakteryzując wydarzenia i ludzi z nimi związanych. Dokonała też interpretacji tych wydarzeń, np. okres rozpadu państwa polskiego w wyniku zaborów autorka charakteryzowała jako proces przechodzenia od feudalizmu do kapitalizmu. Ruchy chłopskie w Galicji i Królestwie Polskim oraz powstania narodowe pokazała jako przykłady zaostrzającej się walki klasowej¹⁰². Opisując okres międzywojenny, wskazała na KPP jako ugrupowanie, które miało stanąć w obronie zagrożonej niepodległości Polski¹⁰³. Obszerny tekst Missalowej był niewątpliwie nową wykładnią dziejów Polski, z którą mieli się zapoznać nauczyciele historii i według tych wskazówek nauczać historii w szkołach.

Zdecydowana większość tekstów opublikowanych w latach 1948–1953 w „Wiadomościach” zawierała elementy propagandowe. Spośród 55 artykułów 9 miało charakter wyłącznie propagandowy. W latach 1948–1949 ukazały się trzy tego rodzaju teksty, natomiast w latach 1950–1953 opublikowano ich 6. Wśród nich wskazać można publikacje gloryfikujące dokonania naukowe historyków radzieckich¹⁰⁴. W jednym z numerów pisma opublikowano w dziale naukowym artykuł *Prace tow. Stalina z zakresu językoznawstwa i ich znaczenie dla nauki historycznej*¹⁰⁵. Natomiast Aleksander Szaniawski w 1950 r. ogłosił artykuł na temat partyjności nauki historii¹⁰⁶. Uważał, że całą historię trzeba „przestudiować na nowo”. Weryfikacji wymagał także dotychczasowy dorobek historyków: „Przy ocenie każdej pracy naukowej uwzględnić musimy klasowe ustosunkowanie się autora i warunki historyczne, w jakich ta praca powstała”¹⁰⁷. Natomiast „zasada partyjności nauki” wymaga według niego „przede wszystkim klasowej analizy wydarzeń lub procesu, zobowiązuje do zajęcia wyraźnego stanowiska po stronie określonej grupy społecznej”¹⁰⁸. Powołując się na Lenina i Stalina, Szaniawski odrzucał obiektywizm i bezpartyjność w nauce. „Bezpartyjność jest to obojętność wobec walki klas, walki partii” – konstatował¹⁰⁹.

Taki sposób myślenia o historii powodował zanegowanie pojęcia prawdy, gdyż historyk miał za zadanie oceniać fakty historyczne z punktu widzenia rozwoju oraz klasy robotniczej. W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych oznaczało

¹⁰² Ibidem, s. 30.

¹⁰³ Ibidem, s. 33.

¹⁰⁴ Z. Kormanowa, *W świetle doświadczeń nauki radzieckiej*, WH 1949, nr 1, s. 1–9; N. Gąsiorowska, *Przygotowanie kadr naukowych w ZSRR w zakresie historii*, WH 1951, nr 1, s. 11–19.

¹⁰⁵ *Prace tow. Stalina z zakresu językoznawstwa i ich znaczenie dla nauki historycznej*, WH 1952, nr 1, s. 5–12.

¹⁰⁶ A. Szaniawski, *O partyjności nauki historii*, WH 1950, nr 5, s. 14.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 7.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 8.

to ukazywanie historii z pozycji partii komunistycznej. W ten sposób historyk przestawał być jednostką autonomiczną, natomiast sprowadzono go do roli narzędzia partyjnego¹¹⁰.

* * *

„Wiadomości Historyczne” wpisywały się w proces rewizji dotychczasowego obrazu dziejów Polski. Służył temu odpowiedni dobór tematyki publikowanych tam artykułów. Budowano go w oparciu o wybrane wątki z przeszłości narodowej, dzięki którym można było uzasadniać historyczną legitymizację nowego systemu politycznego. Kładziono nacisk na przemiany w sferze gospodarczej i konflikty klasowe. Tematyka w nich poruszana odzwierciedlała zagadnienia podejmowane w czasie wrocławskiego VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w 1948 r. Nazwy sekcji, w ramach których obradował zjazd odpowiadały tematyce opisywanej w czasopiśmie. Zważywszy na fakt, że program zjazdu był dowodem dokonujących się zmian w polskiej nauce historycznej, to właśnie „Wiadomości” stały się w latach 1948–1953 głosicielem tych zmian. Czasopismo propagowało ideę Polski piastowskiej, eksponowało historyczne związki Ziemi Zachodnich i Północnych z macierzą, a także ideę solidarności słowiańskiej. Na łamach czasopisma publikowano artykuły z zakresu nowych obszarów badawczych: historii Śląska w okresie powstań (rewolucyjnym), Wiosny Ludów ujmowanej jako rewolucja społeczna, historii społecznej i gospodarczej, nowej periodyzacji dziejów. Czasopismo przyczyniło się niewątpliwie do stalinizacji polskiej nauki historycznej. Wizja przeszłości prezentowana na jego łamach miała za zadanie legitymizować partię komunistyczną, która przejęła władzę w Polsce powojennej.

„Wiadomości” były czasopismem przeznaczonym dla nauczycieli, dlatego zagadnieniem, które wymaga osobnych badań jest sprawa jego znaczenia dla pedagogów. Czy nauczyciele w ogóle sięgali po to czasopismo? Czy posługiwali się nim w codziennej pracy dydaktycznej? Jak pisał Stanisław Mauersberg: „Nauczyciele studiujący z zapalem nauki marksistowsko-leninowskie [...] należeli do wyjątków. Byli to przeważnie młodzi ludzie, członkowie partii i ZMP, którzy parli całą siłą do kariery zawodowej, usiłując braki wiedzy merytorycznej i przygotowania pedagogicznego wypełnić pustostłowiem ideologicznym”¹¹¹.

Z jego badań jasno wynika, że nauczyciele niechętnie poddawali się szkoleniu ideologicznemu właśnie dlatego, że dostrzegali znikomą przydatność tego typu wiedzy w codziennej pracy dydaktycznej.

¹¹⁰ R. Stobiecki, *Historia pod nadzorem*, s. 118.

¹¹¹ S. Mauersberg, *Indoktrynacja komunistyczna nauczycieli polskich w latach 1947–1956*, [w:] *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989)*, red. R. Grzybowski, Toruń 2005, s. 119.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Akta Żanny Kormanowej, sygn. 474.

Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, sygn. 2747.

Źródła drukowane

Na przelomie. Antologia relacji nauczycieli i uczniów z lat 1944–1956, wybór i oprac. S. Mauersberg, M. Walczak, Warszawa 1996.

Na przelomie. Wspomnienia nauczycieli i uczniów z lat 1944–1956, wybór i oprac. E.C. Król, M. Walczak, Warszawa 1994.

„Przegląd Socjologiczny” 1948, nr 10.

„Wiadomości Historyczne” 1948–1953.

Literatura przedmiotu

Bibliografia prac drukowanych prof. dr Gyzeldy Missalowej, „Rocznik Łódzki” 1971, t. 25, s. 19–28.

Brodowska H., *Powojenne dziesięciolecie Oddziału PTH w Łodzi (1945–1955)*, [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986*, red. S.K. Kuczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 243–247.

Brynkus J., „*Wiadomości Historyczne*” jako narzędzie komunistycznej ideologizacji nauczycieli w Polsce Ludowej, [w:] *Problemy opiekuńczo-wychowawcze w polskim czasopiśmiennictwie. Przeszłość i teraźniejszość*, red. R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowska, Lublin 2015, s. 289–305.

Gawlik S., *Budowa podstaw nowego ładu szkolnego (1944–1948)*, [w:] *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989). Rozprawy i szkice*, red. R. Grzybowski, Toruń 2005, s. 27–42.

Gołębiowska A., „*Wiadomości Historyczne*” jako forum dyskusji nad kształtem polskiej edukacji historycznej – casus reform systemowych i programowych. *Zarys problemu*, [w:] *Toruńskie spotkania dydaktyczne XII. Reformowanie edukacji historycznej*, red. J. Orzeł, S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek, Toruń 2018, s. 55–74.

Gulczyńska J., *Przemiany w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym w Polsce w latach 1944–1989*, Poznań 2013.

Kita J., Pytlas S., *W służbie nauki. Profesores Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–2004*, Łódź 2005.

Kolbuszewska J., *Kobiety na naukowym Olimpie? Łódzkie adeptki Klio w latach 1945–1989*, Łódź 2021.

- Kryńska E., Mauersberg S.W., *Indoktrynacja młodzieży szkolnej w Polsce w latach 1945–1956*, Białystok 2002.
- Majorek C., „Wiadomości Historyczne” – przeszłość i teraźniejszość, „Kwartalnik Historyczny” 1976, nr 1, s. 90–97.
- Mączak A., *Marian Małowist 1909–1988*, [w:] M. Małowist, *Europa i jej ekspansja XIX–XVII w.*, Warszawa 1993, s. 14–30.
- Mauersberg S., *Indoktrynacja komunistyczna nauczycieli polskich w latach 1947–1956*, [w:] *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945–1989)*, red. R. Grzybowski, Toruń 2005, s. 115–123.
- Mielczarek F., *Ideologiczno-polityczna indoktrynacja nauczycieli w Polsce w latach 1945–1956*, Opole 1997.
- Osiński Z., *Ideologizacja nauczania historii w szkołach podstawowych w latach 1944–1956*, [w:] *Oblicze ideologiczne szkoły polskiej 1944–1956*, red. E. Walewander, Lublin 2002, s. 237–266.
- Osiński Z., *Nauczanie historii w szkołach podstawowych w Polsce w latach 1944–1989. Uwarunkowania organizacyjne oraz ideologiczno-polityczne*, Lublin 2010.
- Pomorski J., *Łódzki ośrodek badań historycznych. Przeszłość i teraźniejszość*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2019, nr 1, s. 143–167.
- Rulka J., *Podręcznik hańby*, „Wiadomości Historyczne” 1999, nr 5, s. 289–298.
- Rutkowski T.P., *Historiografia i historycy w PRL. Szkice*, Warszawa 2019.
- Rutkowski T.P., *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007.
- Rutkowski T., *Miejsce Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego w polskiej nauce historycznej (1945–1989)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2019, nr 1, s. 169–194.
- Rutkowski T.P., *Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1945–1958. Zarys dziejów*, Toruń 2009.
- Sierżęga P., *Kazimierz Tyszkowski (1894–1940). Z dziejów nauki polskiej w międzywojennym Lwowie*, Rzeszów 2011.
- Sierżęga P., „Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne” 1933–1939, [w:] *Wielokulturowe środowiska historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 476–499.
- Siewierski T., *Popularność badań nad dziejami gospodarczymi jako fenomen polskiej historiografii lat 1949–1956. Próba nakreślenia przyczyn zjawiska*, [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2010. Referaty*, red. N. Jarska, T. Kozłowski, Warszawa 2011, s. 155–162.
- Siewierski T., *Specyfika badań nad tzw. „ruchem robotniczym” w historiografii PRL – wybrane aspekty*, [w:] *VI Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2012. Referaty*, red. K. Dworaczek, Ł. Kamiński, Warszawa 2013, s. 177–183.

- Stobiecki R., *Historia historiografii. Studium z dziejów tożsamości dyscypliny na przykładzie ośrodka łódzkiego*, „Historia@Teoria” 2017, nr 1(3), s. 109–121.
- Stobiecki R., *Historia pod nadzorem. Spory o nowy model historii w Polsce (II połowa lat czterdziestych – początek lat pięćdziesiątych)*, Łódź 1993.
- Stobiecki R., *Historiografia PRL. Ani dobra, ani mądra, ani piękna... ale skomplikowana*, Warszawa 2007.
- Szumski J., *Władimir Piczeta i Żanna Kormanowa. Przyczynek do polsko-radzieckich relacji naukowych*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2010, t. 47, s. 129–158.
- Szymczakowa A., *Docent Ryszard Karol Rosin (1919–2002)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2003, nr 1(3), s. 289–294.
- Wardzyński R., „Oko w oko z ujarzmionym”. *Polskie tygodniki społeczno-kulturalne w setną rocznicę Wiosny Ludów*, „Studia Medioznawcze” 2014, nr 1(56), s. 149–161.
- Wójcik-Łagan H., „*Historia i Nauka o Konstytucji*” (1953–1957) – egzemplifikacja czasu historycznego. *Aspekty polityczne, metodologiczne i edukacyjne*, „Journal of Humanities and Social Sciences” 2020, nr 4(17), s. 89–109.
- Wójcik-Łagan H., *Od Żanny Kormanowej do...? O nauce historycznej i nauczaniu historii przed przełomem październikowym w 1956 roku i po nim. Materiały i komentarze*, Kielce 2020.
- Wrona G., *Lwowskie czasopisma naukowe w latach 1918–1939*, [w:] *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, red. J. Jarowiecki, t. 4, Kraków 1999, s. 236–252.

Strony internetowe

- <https://web.archive.org/web/20071013125311/http://pthlodz.uni.lodz.pl/poziom2/jdut.htm>
- <https://www.archeologia.uw.edu.pl/zofia-podkowinska/> http://www.old.mu-zarp.poznan.pl/muzeum/muz_pol/AREA_IV/ZPodkowinska3.html <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/janina-schnebrenner-schoenbrenner>

Dr hab. Ewa Rzczkowska, adiunkt w Instytucie Historii KUL. Autorka lub współautorka pięciu monografii, kilkudziesięciu artykułów naukowych i popularnonaukowych. W 2015 r. za książkę *Bogu, Polsce, Bliźnim. Tajne organizacje harcerskie w Polsce w latach 1944–1956*, Lublin 2014 otrzymała Nagrodę im. Tomasza Strzembosza. W 2021 r. opublikowała biografię *Władysław Siła-Nowicki. Żołnierz i konspirator 1939–1956*, Warszawa 2021.

Data zgłoszenia artykułu: 13 listopada 2023 r.

Data przyjęcia do druku: 5 grudnia 2024 r.